

Marges

Pedagogie is de voortzetting van vaderlijke (ouderlijke) verhoudingen, verwachtingen, illusies, impasses en triomfen. Nadenken over het lesgeven (en les krijgen) doet men best ook in die termen, binnen dat spanningsveld. Dan zie je ineens ook de extreme fragiliteit en intimiteit van wat in deze verhouding gebeurt; dan blijkt ook de ongrijpbare complexiteit van het proces. Hier lopen niet alleen stromen van kennis en informatie, maar vooral stromen van verwachtingen, beelden, projecties. De investering van leraars in hun leerlingen mimeert de identificaties en bindingen van ouders tegenover hun kinderen. (...) Het belangrijkste valt buiten het domein van het leren en aanleren, namelijk de *ervoaring*: datgene wat zich ingrijpend en veranderend tot jou in alle exclusiviteit richt. Het appèl is uniek, eenmalig, onplanbaar: uiteindelijk van de orde van de epifanie, van de 'genade', van het onverdiende 'geschenk'. Gewerkt moet worden aan het herstellen van het vermogen om ervaringen op te doen, van het besef dat uiteindelijk de dingen niet moeten (niet beschikbaar zijn), maar

kunnen (mogelijk zijn), kortom niet opgeëist kunnen worden. We ervaren zo'n toestand makkelijk als ontoelaatbaar omdat we dan moeten toegeven dat tussen inspanning en resultaat geen causaal verband bestaat. Onderwijs is dan geen handelwijze met dwingende noodzakelijkheid, waarin een natuurwetmatigheid heerst. Er heerst niet eens een psychische of een mentale wetmatigheid. Ervaring als resultaat is onafdwingbaar. Kennis en vaardigheid en informatie juist weer wel. (...) Het is belangrijk ruimte te vrijwaren waarin de revoluties van grote ervaringen plaats kunnen hebben. Het hoort een geheime, ontoegankelijke ruimte te zijn. Het leerproces 'errond' heeft daar geen toegangsrecht, op straffe die ruimte juist van haar mogelijkheden te beroven.

Dirk Lauwaert, 'Berichten uit een klas', *Artikels*

Wie zei ook dat er toch leerlingen in deze lokalen aanwezig zijn die nog gretiger dan vloeïinkt de wijsheid opzuigen? Ja, zij zijn ergens aanwezig, je voelt ze zelfs aan de vreemde tochtcentra wanneer je doorheen het lokaal glijdt op zoek naar je stem die in de reuten van het wandkarton is verdwenen.

Willy Roggeman, *Practicum of het steriele schrijven*

Kinderen hebben namelijk sterk de neiging om al dat soort werkplaatsen op te zoeken, waar zichtbaar aan dingen wordt gewerkt. Ze voelen zich onweerstaanbaar aangetrokken tot het *afval* dat bij de bouw, bij werk in de tuin of in huis, bij het naaien of timmeren ontstaat. In afvalproducten herkennen ze het gezicht dat de wereld van de dingen juist hen, en hen alleen, toekeert. Ze bootsen ermee niet zozeer het werk van volwassenen na, maar door wat ze er in hun spel van maken, brengen ze materialen van zeer verschillende aard op een nieuwe, plotseling andere manier met elkaar in verband. Zo scheppen kinderen hun wereld van de dingen zelf, een kleine in de grote.

Walter Benjamin, *Eenrichtingstraat, cursivering red.*

Wie, bijvoorbeeld, zal ontkennen, wanneer men een kind observeert, dat de ontdekking van de taal voor hem niet de realisering van het heden is maar voorkennis van de toekomst? De woorden kondigen hem niet aan wat hij is maar wat hij zal zijn. Zijn huidig bestaan is dus de voorbode van zijn toekomstig bestaan dat hem op voorhand wordt onthuld door de woorden. Hij bootst het uitwendig na zoals een acteur een gevoel uitdrukt dat niet het zijne is maar waartoe een tekst hem de sleutel geeft.

Anoniem, gemystificeerd. Georges Bataille, Marcel Duchamp, André Breton e.a., 'Encyclopédie', *L'encyclopédie 'Da Costa' (1947-1949), D'Acéphale au Collège de 'Pataphysique'*

Want wat kunstwerken onderscheidt van alle andere dingen is het feit dat ze tegelijk toekomstige dingen zijn, dingen wier tijd nog niet is aangebroken. De toekomst waaruit ze voortkomen is nog veraf (...).

Rainer Maria Rilke, 'Kunstwerken', *Een handvol innerlijkheid*

Ik las de regels die Roland Barthes schreef in een voorwoord tot een verhaal over de kindertijd die een licht werpen op dit type liefde (het koesteren van de kindertijd, *red.*): 'De kindertijd staat buiten de tijd, het is een utopie van tijd, een uchronie, of meer zelfs, het is geen tijd in de fysiologische zin maar in de mythische zin van het woord.' De gehechtheid aan de kindertijd zou niet zozeer nostalgie naar een verleden tijd zijn dan wel aantrekking tot deze 'uchronie', tot deze tijd die een mythische plaats voor ons heeft, een mythe die enkel ons toebehoort. Analogie tussen de tijdloosheid van de kindertijd en de tijdloosheid van het onbewuste.

Jean-Bertrand Pontalis, 'Childhood', *Fenêtres*

Niets haat de filister meer dan 'de dromen van zijn jeugd'. (En sentimentaliteit is meestal de schutkleur van die haat.) Want wat er in die dromen aan hem verscheen, was de stem van de geest die ook eens hem riep, net als ieder ander. De jeugd is voor hem daardoor een eeuwig manende herinnering. Daarom verklaart hij haar de oorlog. Hij vertelt de jeugd over die grauwe, overweldigende ervaring en leert de jongeling om zichzelf glimlachen. Te meer daar 'beleven' zonder geest gemakkelijk is, zij het ook heilloos.

Walter Benjamin, 'Ervaring', Over kinderen, jeugd, en opvoeding

Een totaliteit van het bestaan heeft weinig te maken met een verzameling vermogens en expertises. (...) Het eenvoudige en sterke bestaan, dat nog niet door de functionele slaafsheid vernield is, is enkel mogelijk in de mate waarin het heeft opgehouden zich ondergeschikt te maken aan een of ander particulier project zoals handelen, afbeelden of meten: het hangt af van het beeld van het lot, van de verleidelijke en gevaarlijke mythe waarmee het zich stilzwijgend solidair voelt. (...) de wereld van geliefden wordt opgebouwd, zoals het leven, vanuit een *reeks toevalligheden die het opgewachte antwoord geven op een gretige en krachtige wil tot zijn*.

Georges Bataille, 'L'apprenti sorcier', *Oeuvres complètes 1. Premiers écrits 1922-1940*

En toch is dit beroep, nl. te onderwijzen – zij het ook in heel andere vormen dan die van nu – bij een meer eigenlijke opvatting van de wetenschap steeds een noodzakelijkheid. Zo'n riskante toewijding aan de wetenschap en de jeugd moet als vermogen om lief te hebben reeds bij de

student leven en moet de wortel van zijn creativiteit zijn. In plaats daarvan staat zijn leven in het teken van de ouderen, hij haalt de wetenschap bij zijn leraar zonder hem te volgen in zijn beroep. Hij geeft onbezwaard de gemeenschap op die hem verbindt met de scheppenden en die haar algemene vorm alleen vanuit de filosofie kan verwerven. Deels moet hij tegelijkertijd scheppende, filosoof en leraar zijn en wel vanuit zijn wezenlijke en diepste natuur. Vanuit deze basis verkrijgt zijn beroep en zijn leven vorm. De gemeenschap van creatieve mensen verheft elke studie tot universaliteit: met de filosofie als overkoepelende vorm. Zo'n universaliteit verkrijgt men niet door een jurist literaire of een medicus juridische vraagstukken voor te leggen (zoals veel groepen studenten pogen), maar doordat de gemeenschap er over waakt en er automatisch voor zorgt dat vòòr alle specialisering van de vakstudie (die zich alleen met het oog op een beroep staande kan houden), en boven alle bedrijvigheid van de vakopleidingen zij zelf, de universitaire gemeenschap als zodanig, de voortbrengster en hoedster van de filosofische gemeenschapsvorm is, en ook wat dit betreft niet door middel van de vraagstellingen van de begrensde wetenschappelijke vakfilosofie, maar door middel van de metafysische vragen van Plato en van Spinoza, van de Romantici en van Nietzsche. Met name dit, en niet rondleidingen door instellingen voor sociale zorg, zou de diepste verbinding van het beroep met het leven, in elk geval een dieper leven betekenen. Het zou de verstarring van de studie tot een hoeveelheid kennis verhoeden. Deze studentengemeenschap zou de universiteit, die de doorgeefster is van het methodische arsenaal van de wetenschapsbeoefening alsook van de behoedzame, koene maar toch exacte experimenten van nieuwe methoden, moeten omgeven gelijk de onklare gemoedsbewegingen van een volk het paleis van een vorst omgeven, als een bron van permanente geestelijke revolutie waar de nieuwe vraagstellingen het eerst omvattender, onduidelijker, onexacter, maar vaak wellicht met een gevoeliger antenne dan bij de wetenschappelijke problemen het geval is, worden voorbereid. In hun creatieve functie zouden de studenten gezien kunnen worden als de grote transformator die de nieuwe ideeën, die in de kunst en in het maatschappelijk leven meestal vroeger geboren worden dan in de wetenschap, om zou moeten zetten in wetenschappelijke vragen door middel van een filosofische instelling. (...)

Want de studenten zijn niet de jongste generatie, maar de ouder wordende. Het is een heroïsch besluit hun leeftijd te erkennen voor degenen die hun jongelingsjaren op Duitse scholen verloren en voor wie de studie eindelijk hun jongelingenleven mogelijk scheen te maken, dat hun jarenlang steeds maar werd onthouden. Toch is het zaak te erkennen dat zij scheppende, dus eenzame en ouder wordende mensen moeten zijn, te erkennen dat er reeds een rijper geslacht van jongelingen en kinderen leeft,

aan wie zij zich slechts als onderrichtenden kunnen wijden. (...)

Al die levensinstituten zijn een markt van het voorlopige, zoals college- en cafébezoek, het vullen van een lege wachttijd, een afleiden van de stem die roept om hun leven uit de ene geest van scheppen, eros en jeugd op te bouwen.

Walter Benjamin, 'Het studentenleven', *Over kinderen, jeugd, en opvoeding*

In Rusland heeft in het tijdperk Lenin de belangrijke discussie plaatsgevonden over de mono- en polytechnische vorming. Specialisering of universalisme van de arbeid? Het antwoord van het marxisme luidde: universalisme. Slechts doordat de mens de meest uiteenlopende milieuveranderingen ondervindt, in elk leefmilieu zijn energie in dienst van de klasse opnieuw mobiel maakt, komt hij tot die universele bereidheid tot actie die het communistische programma stelt tegenover datgene wat Lenin aanduidt als 'het weerzinwekkendste aspect van de oude burgerlijke samenleving': de diepe kloof die er geslagen wordt tussen praktijk en theorie. De koene, onberekenbare personele politiek die de Russen voeren is geheel en al het uitvloeisel van deze nieuwe, niet-humanistische en niet-contemplatieve, maar actieve en praktische universaliteit: de universaliteit van het bereid zijn. De onafzienbare aanwendingsmogelijkheden van de naakte menselijke arbeidskracht, waar de uitgebuiten elk ogenblik door het kapitaal aan herinnerd worden, keert in het hoogste stadium als grondige polytechnische vorming van de mens in tegenstelling tot de specialistische vorming terug.

Walter Benjamin, 'Een communistische pedagogie',
Over kinderen, jeugd, en opvoeding

Of iemand echter een intellectueel is, blijkt vooral uit de verhouding tot zijn eigen werk en tot het maatschappelijke geheel waarvan het deel uitmaakt. Deze verhouding, en niet de bestudering van speciale gebieden als kennistheorie, ethiek of zelfs filosofiegeschiedenis, maakt eigenlijk het wezen van *filosofie* uit. (...) Zou ons nu gevraagd worden hoe men het soort ontwikkeling kan verwerven dat iemand in staat stelt Bergson met het impressionisme te associëren, dan zou dit ons filosofie-examinatoren in verlegenheid brengen. Want ontwikkeling is nu juist iets waarvoor geen vaste gebruiken bestaan; ze kan alleen verworven worden door spontane inspanning en belangstelling, en zeker niet alleen door cursussen, al zijn ze ook van het studium-generale-type. Ja, in werkelijkheid is ze niet eens de vrucht van inspanning, maar van ontvankelijkheid, van het vermogen iets geestelijks tot zich toe te laten en het productief in het eigen bewustzijn, in plaats van, zoals een onverdraaglijk cliché luidt, het zich alleen door leren toe te eigenen. Indien ik niet het misverstand der sentimentaliteit zou

vrezen, zou ik zeggen, voor ontwikkeling is liefde nodig; het defect schuilt waarschijnlijk in het vermogen tot liefhebben. (...) Maar kan wel men van een mens verlangen dat hij vliegt? Is enthousiasme, dat Plato, die tenslotte wist wat filosofie is, voor haar belangrijkste subjectieve voorwaarde hield, iets dat men kan verordenen? Het antwoord daarop is niet zo eenvoudig als het de afwerende houding voorkomt. Want dit enthousiasme is immers niet een toevallige en bijvoorbeeld alleen van het biologische stadium der jeugd afhankelijke fase. Het heeft een objectief gehalte, de onvrede met de loutere onmiddellijkheid van de zaak, het ervaren van haar schijn. *Zich daarboven te verheffen, wordt echter door haarzelf geëist zodra men zich bereidwillig in haar verdiept.* De verheffing die ik bedoel is één met onderdompeling. (...) De toekomstige leraren moeten zich niet zozeer bekeren tot iets dat hun vreemd en onverschillig is, alswel de behoefte volgen die zich in hun werk aan hen opdringt en zich daar niet door het zogenaamd gedwongene van de studie van laten afbrengen. Met de geest moge het heden problematischer gesteld zijn dan destijds, en idealisme prediken zou komiek zijn, zelfs wanneer het nog zijn verloren filosofische actualiteit zou hebben, maar de geest zelf draagt, als niet-berustend in de bestaande toestand, het elan in zich waaraan subjectief behoefte is. de verplichting zich aan dit elan toe te vertrouwen, heeft ieder onderschreven die een intellectueel beroep heeft gekozen.

Theodor W. Adorno, 'Filosofie en leraar', *Opvoeding tot mondigheid, cursivering red.*

Alain Badiou heeft mijn aandacht op iets gevestigd. Hij vond een prachtige Franse advertentie voor een internetdating- en huwelijksagentschap, dat beloofde: 'We zullen u in staat stellen verliefd te zijn zonder voor iemand te vallen!' Deze slogan werkt zowel in het Frans als in het Engels ('falling in love') met het woord 'vallen', dat in het Frans 'tomber' is. Het idee om verliefd te worden ('falling in love') wordt als iets vreselijks beschouwd. Laten we het onder ogen zien. Je leidt een goed, normaal leven. Alles is perfect. Maar als je voor iemand *valt* – ik bedoel in de werkelijke betekenis – zal je geschokt worden. Verliefd worden is echt veel te traumatisch. Omdat je leven totaal geruïneerd zal worden. We zijn veel te narcistisch om een toevallige struikeling of val van enige aard te riskeren. Zelfs als het om verliefd worden gaat. (...) En heb je gezien hoe in ons narcistische tijdperk liefde of fanatieke seksuele verbintenissen zelf transgressief worden?

Slavoj Zizek, 'The fear for real love', *Demanding the impossible/ Eis het onmogelijke*

Als student en vervolgens als professor was mijn ervaring van literatuur noodzakelijkerwijs besmet door zelfbewustzijn en de last van verbalisering;

ofwel was ik aan het leren ofwel was ik aan het lesgeven. Maar dat ligt nu achter mij, zoals zoveel; nu luister ik enkel.

Philip Roth, *The Breast*

De mensen die Christus volgden waren tenslotte niet zo briljant. Freud was Christus niet, maar hij was misschien wat als Viridiana. Diegenen die men fotografeert, zo ironisch in die film, met een klein toestel, doen me soms onweerstaanbaar denken aan die groep, eveneens ontelbare malen gefotografeerd, van zij die Freuds apostelen en epigonen waren. Reduceert dat hen? Niet meer dan de apostelen. Het is net op dat niveau dat ze het best getuigenis konden afleggen. Het is krachtens een zekere naïviteit, een zekere armoede, een zekere onschuld dat zij ons het meest onderricht hebben.

Jacques Lacan, *Le séminaire, livre XI. Les quatre concepts fondamentaux de la psychanalyse*